

φιλόσοφοι; Δὲν ΠΡΕΠΕΙ μιὰ μέρα νὰ ὑπάρχουν τέτοιοι φιλόσοφοι ;...

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΟΙ σοφώτεροι ἄνθρωποι τοῦ κόσμου κάθε ἐποχῆς ἦταν πάντα συμφωνοὶ στὴ γνώμη τους γιὰ τὴ ζωὴ: ὅτι δὲν εἶναι καλὴ. Σὲ κάθε χώρα, σὲ κάθε ἐποχῆ, τὰ ἴδια λόγια εἶχαν πάντοτε στὰ χεῖλια τους, λόγια γεμᾶτα ἀμφιβολία, γεμᾶτα μελαγχολία, γεμᾶτα ἀπὸ ἀηδία καὶ μῖσος πρὸς τὴ ζωὴ. Ἐκείνη καὶ τοῦ Σωκράτη τὰ τελευταῖα λόγια ἦταν:— «Ἡ ζωὴ εἶναι μακρὰ νόσος: τῷ Ἀσκληπιῷ ὀφείλομεν ἀλεκτρονῶνα*». Κι' ὁ Σωκράτης, κι' αὐτὸς τὴν εἶχε βαρεθῆ. Τί ἀποδεικνύει αὐτό; Τί θέλει νὰ εἰπῆ; Ἄλλοτε οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔλεγαν (— ὦ, τὸ ἔχουν εἰπεῖ καὶ μάλιστα μεγαλοφώνως καὶ πιὸ μεγαλοφώνως ἀπ' ὄλους οἱ Ἀπαισιόδοξοι οἱ δικοὶ μας!): «Ὅπως κι' ἂν εἶναι, πρέπει νάχη κάποια ἀλήθεια τὸ πρᾶγμα! Τὸ CONSENSUS SAPIENTIUM εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀληθείας». Νὰ τὸ ποῦμε τὸ ἴδιο καὶ σήμερα; ΜΠΟΡΟΥΜΕ νὰ τὸ ποῦμε; «Ὅπως κι' ἂν εἶναι, κάποια νόσος πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐδῶ», ἀπαντοῦμε. Τοὺς μεγάλους σοφοὺς κάθε ἐποχῆς πρέπει πρῶτα νὰ τοὺς ἐξετάσουμε προσεκτικώτερα! Εἶναι δυνατόν ὄλοι πέρα πέρα, νὰ τρέμουν τὰ πόδια τους, νὰ εἶναι στεῖροι, ἐτοιμόρροποι, σὲ πορακμὴ; Μήπως ἴσως ἡ σοφία ἐπὶ τῆς γῆς μοιάζει μὲ τὸν κόρακα, πού τὸν τραβάει κάποια ἐλαφρὴ βρῶμα ἀπὸ ψοφίμι;

Ἡ ἀνευλαβὴς αὐτὴ πεποίθησις, ὅτι οἱ μεγάλοι σοφοὶ ἦταν τύποι τῆς παρακμῆς, μοῦ πέρασε ἀπ' τὸ μυαλὸ γιὰ πρώτη φορά, ἀκριβῶς στὴν περίπτωσις ἐκείνη, ὡς πρὸς τὴν ὁποία ἡ κροκατάληψη καὶ τῶν λογίων καὶ τοῦ ὄχλου ἦταν ἐντελῶς ἀντίθετες πρὸς τὴ δική μου τὴν ἀποψη. Ἐναγνώρισα στὸ Σωκράτη καὶ στὸν Πλάτωνα τὰ συμπτώματα παρακμῆς, τοὺς εἶδα ὡς ὄργανα ἀποσύνθεσις τῆς Ἑλλάδος, ὡς Ψευδοέλληνες, ὡς Ἀντιέλληνες («Ἡ Γέννησις τῆς Τραγωδίας 1872). Τὸ CONSENSUS SAPIEN-

* Ἦταν ἔθιμο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅταν ἓνας θεραπευόταν ἀπὸ μιὰ ἀρρώστεια, νὰ θυσιάσῃ ἓναν πετεινὸ στὸν Ἀσκληπιό, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνη του.

TIUM, ὅπως τὸ ἐνιωθα ὅλο καὶ πιὸ καθαρότερα, δὲν ἀποδεικνύει καθόλου, ὅτι εἶχαν δίκιο σ' αὐτὸ πού ἦταν σύμφωνοι. Ἀποδεικνύει μᾶλλον, ὅτι οἱ σοφοὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πρέπει νὰ ἔμοιαζαν σὲ κάποια φυσιολογικὴ λεπτομέρεια, γιὰ νὰ πάρουν τὴν ἴδια ἀρνητικὴν στάση ἀπέναντι τῆς ζωῆς—γιὰ ν' ἀναγκασθοῦν νὰ πάρουν αὐτὴ τὴν στάση. Στὸ κάτω κάτω κρίσεις καὶ ἀξιολογήσεις τῆς ζωῆς, εἴτε ὑπὲρ εἴτε κατὰ, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινές: ἡ μόνη τους ἀξία εἶναι, ὅτι εἶναι συμπτώματα· μόνο ὡς συμπτώματα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν—PER SE τέτοιες κρίσεις εἶναι ἀνόητες. Πρέπει ἐπομένως νὰ προσπαθήσῃς νὰ φθάσῃς μὲ κάθε τρόπο καὶ νὰ δοκιμάσῃς νὰ μπῆς στὸ νόημα τοῦ φοβεροῦ λεπτοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, **ΟΤΙ Η ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΕΙΝΑΙ ΑΔΥΝΑΤΟ ΝΑ ΕΚΤΙΜΗΘΗ.** Ὁ ζωντανὸς ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ, γιὰτὶ εἶναι ὁ ἀντίδικος, ἢ μᾶλλον τὸ ἀντικείμενο τῆς διαφορᾶς καὶ ὄχι ὁ δικαστής· οὔτε καὶ ὁ πεθαμένος μπορεῖ νὰ τὴν ἐκτιμήσῃ—γιὰ ἄλλους λόγους. Τὸ νὰ βλέπῃ ὁ φιλόσοφος ὡς πρόβλημα τὴν ἀξία τῆς ζωῆς ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν μὲ ἀντίρρηση πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, εἶναι σὰν ἐρωτηματικὸ, πού τίθεται πρὸς τὴν σοφία του—εἶναι ἔλλειψη σοφίας. Τί; Εἶναι δυνατόν νὰ ἦταν ὅλοι αὐτοὶ οἱ σοφοὶ ὄχι μόνο ἐν παρακμῇ παρὰ νὰ μὴν ἦταν οὐδὲ σοφοί; Ἄς ἐπανέλθω ὁμῶς στὸ πρόβλημα τοῦ Σωκράτη.

Ἄν κρίνουμε ἀπὸ τὴν καταγωγή του, ὁ Σωκράτης ἀνῆκε στὴν κατώτατη τάξη: ὁ Σωκράτης ἦταν ὄχιλας. Τὸ ζαῖρεϊς καὶ μπορεῖς ἀκόμη νὰ τὸ ἴδῃς καὶ μόνος σου, πόσο ἀσχημὸς ἦταν. Ἄλλὰ ἡ ἀσχήμια, πού καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀποδοκιμασία, γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἦταν σχεδὸν ἀπόδειξη τοῦ ψεύδους. Ἦταν πράγματι Ἕλληνας ὁ Σωκράτης; Ἡ ἀσχήμια εἶναι συχνὰ ἐκφραση, ἀποτυχημένης ἀνάπτυξης ἢ ἀνάπτυξης πού σταμάτησε, ἐπειδὴ ἐγινε κάποια διασταύρωση. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἐμφανίζεται ὡς ἀνάπτυξη παρακμῆς. Οἱ ἀνθρωπολόγοι, ἀπὸ τοὺς εἰδικούς τῆς ἐγκληματολογίας, ἀποφαίνονται, ὅτι ὁ ἐγκληματικὸς τύπος εἶναι δύσμορφος: **MONSTRUM IN FRONTE, MONSTRUM IN ANIMO.** Ὁ ἐγκληματίας ὁμῶς εἶναι ἄνθρωπος τῆς παρακμῆς. Ἦταν ὁ Σωκράτης ἐγκληματικὸς τύπος; Ὅπως κι ἂν εἶναι, αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν κρίση τοῦ φυσιολογικοῦ ἐκείνου, τὴν ὁποία τόσο ἀντιπαθοῦσαν οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτη. Ἐνῶ περπατοῦσε σιτὴν Ἀθήνα μιὰ μέρα, ἕνας ξένος

πού ήταν έξυπνος σιὸ νὰ κρίνη τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ὄψη, εἶπε τοῦ Σωκράτη κατὰμουτρα, ὅτι ἦταν τέρας, ὅτι τὸ σῶμα του κούβει τὰ χειρότερα ἐλαττώματα καὶ πάθη. Κι ὁ Σωκράτης τοῦ ἀπάντησε ἀπλῶς: «Μὲ ξαίρεις, φίλε μου!»

Ἐπιπλέον τὰ ἀναγνωρισμένα ἄγρια καὶ ἀναρχικὰ ἐνστικτα τοῦ Σωκράτη δείχνουν τὴν παρακμή, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς λογικῆς του καὶ ἡ μαχητικότης τοῦ σημαδεμένου, πού ἦταν τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸν του. Οὔτε πρέπει νὰ λησμονοῦμε καὶ τὶς ἀκουστικὰς ἐκείνας παραισθήσεις πού θρησκευτικῶς ἐρμηνευόταν ὡς «τὰ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτη». Ὅλα μέσα του ἦταν μεγαλοποιημένα, τὸ κωμικόν, ἡ καρικατούρα, τὸ φυσικόν του καὶ κείνο εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀπόκρυφα, ἀπὸ μυστηριώδη κίνητρα καὶ ἀπὸ ὑπόγεια ρεύματα. Προσπαθῶ νὰ ἐννοήσω τὴν ἐκκεντροκότητα, ἀπ' τὴν ὁποία μπορούσε νὰ προκύψῃ ἡ Σωκρατικὴ ἐξίσωση. Λογικὸν = Ἀρετὴ = Εὐδαιμονία. Ἡ πιὸ ἀλλόκοτη ἐξίσωση πού εἶδε ποτὲ ὁ ἄνθρωπος, αὐτὴ πού ἦταν οὐσιωδῶς ἀντίθετη πρὸς ὅλα τὰ ἐνστικτα τῶν παλαιότερων Ἑλλήνων.

Μὲ τὸ Σωκράτη οἱ προτιμήσεις τῶν Ἑλλήνων κάνουν μιὰ στροφὴ πρὸς τὴ διαλεκτικὴν. Τί συμβαίνει πράγματι; Πρῶτα πρῶτα μιὰ εὐγενὴς κλίση κατανακᾶται: μὲ τὴ διαλεκτικὴν ἀνεβαίνει στὴν κορυφὴν ὁ ὄχλος. Πρὶν ἀπ' τὸ Σωκράτη ἡ καλὴ κοινωνία ἀπέφευγε τοὺς τρόπους τῆς διαλεκτικῆς: τοὺς θεωροῦσαν ἀσχημοὺς τρόπους, ἐξέθεταν τὸν ἄνθρωπο. Ἐκάναν προσεκτικοὺς τοὺς νέους νὰ τὴν ἀποφεύγουν. Τὸ νὰ προβάλλῃ κανένας τοὺς λόγους πού ἔχει, τοὺς ξάφνιζε. Τὰ τίμια πράγματα, ὅπως κι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι, δὲν τοὺς ἔχουν πρόχειρους τοὺς λόγους των μὲ τέτοιον τρόπο. Δὲν εἶναι καλὸς τρόπος νὰ κἀνῃ κανένας ἐπίδειξη γιὰ ὅ,τιδήποτε. Αὐτὸ πού ἔχει ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῇ, δὲν ἀξίζει καὶ πολὺ. Ὅπου ἡ αὐθεντία ἀνήκει ἀκόμα στὰ καλὰ ἔθιμα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀποδεικνύουν, παρὰ προστάζουν, ὁ διαλεκτικὸς θεωρεῖται εἶδος γελοιοποιοῦ. Οἱ ἄνθρωποι γελοῦν εἰς βάρος του, δὲν τὸν παίρνουν στὰ σοβαρά. Ὁ Σωκράτης ἦταν γελοιοποιὸς πού κατάφερε, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ τὸν παίρνουν στὰ σοβαρά: τί συνέβαινε λοιπόν;

Στὴ διαλεκτικὴν καταφεύγει ὁ ἄνθρωπος, ὅταν δὲν ἔχη ἄλλα μέσα διαθέσιμα. Ξαίρουν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι μὲ τὴ διαλεκτικὴν προκαλοῦν ὑποψίες καὶ ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι πολὺ πειστικὴ. Τίποτε δὲ διαλύεται εὐκολώτερα ἀπὸ μιὰ διαλεκτικὴ ἐντύπωση:

τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπ' αὐτὸ πού γίνεται σὲ κάθε ὄμιλο, ὅπου γίνονται συζητήσεις. Ἡ διαλεκτικὴ ἀποτελεῖ μόνο τὴν τελευταία ἀμύνα ἐκείνων, πού δὲν ἔχουν ἄλλα ὄπλα. Πρέπει κανένας νὰ ἐκβιάσῃ τὸ δίκαιό του, ἀλλιῶς δὲν τὴ χρησιμοποιεῖ. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο οἱ Ἑβραῖοι ἦταν διαλεκτικοί. Ἡ Ἀλεποῦ τοῦ παραμυθιοῦ ἦταν διαλεκτικός: τί; τέτοιος ἦταν κι ὁ Σωκράτης;

Ἡ Σωκρατικὴ εἰρωνεία ἦταν ἐκφραση ἐπαναστατικῆ, τῆς μνησικακίας τοῦ ὄχλου; Μήπως ὁ Σωκράτης, ὡς ἄνθρωπος πού ὑπέφερε ἀπὸ κατάθλιψη, διασκέδαζε τὴν ἔμφυτὴ του σκληρότητα μὲ τίς μαχαιριές τοῦ συλλογισμοῦ; Μήπως ἱκανοποιούσε τὴν ἐκδίκησίν του πρὸς τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς ὁποίους ἐγοήτευε; — Ὡς διαλεκτικὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ χειρίζεται ἓνα ἀδυσώπητο ὄπλο· μ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ κἀνῃ τὸν τύραννο. Ὅταν νικᾷ μ' αὐτὴ, ἔρχεται σὲ συμβιβασμό. Ὁ διαλεκτικὸς ἀφίνει στὸν ἀντίπαλό του ν' ἀποδείξῃ, ὅτι δὲν εἶναι ἡλίθιος· τὸν κἀνει τρελλό, τὸν παραλύει. Ὁ διαλεκτικὸς σακατεύει τὸ μυαλό τοῦ ἀντιπάλου του. Μήπως τυχὸν ἡ διαλεκτικὴ ἦταν ὁ μόνος τρόπος ἐκδικήσεως γιὰ τὸ Σωκράτη;

Σὰς ἔδωσα νὰ καταλάβετε, μὲ ποιὸν τρόπο κατάφερε νὰ γίνεται ἀποκρουστικός: Τώρα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσω, πῶς ἐγοήτευε. Ἐνας λόγος εἶναι, ὅτι ἀνακάλυψε ἓνα εἶδος ΑΓΩΝΑ καὶ ὅτι ἦταν ὁ πρῶτος ξιφομάχος στοὺς καλύτερους κύκλους τῶν Ἀθηνῶν. Ἐγοήτευε μὲ τὸ νὰ ἀπευθύνεται στὰ ἀγωνιστικὰ ἔνστικτα τῶν Ἑλλήνων—εἰσήγαγε ποικιλία στοὺς ἀγῶνες μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ ἐφήβων. Ὁ Σωκράτης ἦταν καὶ μέγας ἐρωτικός.

Ἀλλὰ ὁ Σωκράτης μάντευε ἀκόμα κι ἄλλα. Τοὺς κατάλαβε καλὰ τοὺς εὐγενεῖς τοῦ Ἀθηναίου· εἶδε, πῶς ἡ δική του περίπτωση, ἡ ἀλλόκοτη δική του περίπτωση, δὲν ἦταν ἐξαίρεση ἀκόμα καὶ στὴν ἐποχὴ του. Τὸ ἴδιο εἶδος ἐκφυλισμοῦ παρασκευαζόταν σιωπηλὰ παντοῦ: ἡ παλαιὰ Ἀθήνα πέθαινε. Κι ὁ Σωκράτης ἐνόησε, ὅτι ὅλος ὁ κόσμος τὸν χρειαζόταν — χρειαζόταν τὰ μέσα του, τὸ γιατρικό του, τὸ δικό του τέχνασμα αὐτοσυννήρησης. Παντοῦ τὰ ἔνστικτα ἦταν σὲ κατάσταση ἀναρχίας· παντοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶχαν φτάσει σχεδὸν στὸ ἀπροχώρητο: ὁ γενικὸς κίνδυνος ἦταν τὸ MONSTRUM IN ANIMO. «Τὰ ἔνστικτα θὰ γίνουν τύραννοι· πρέπει ν' ἀνακαλύψουμε κάποιον ἄλλον ἀντίπαλο τύραννο ἰσχυρότερον ἀπ' αὐτά». Ὅταν ὁ φυσιολογιστὴς ἐκεῖνος εἶχε ἀφαιρέσει τὸ προσωπεῖο τοῦ Σωκράτη, καὶ τοῦ εἶπε,

τί ἦταν — κρατῆρας γεμᾶτος ἀπὸ πονηρῆς ἐπιθυμίας—ὁ Μέγας Διδάσκαλος τῆς Εἰρωνείας, ἄφησε νὰ τοῦ ξεφύγουν ἕνα δυὸ λόγια, πὺ εἶναι τὸ κλειδί τοῦ χαρακτῆρα του. «Αὐτὸ εἶν' ἀλήθεια», ἀπάντησε, «ἀλλὰ ὄλες τὶς ἐδάμασα». Πῶς κατώρθωσε ὁ Σωκράτης νὰ κυριαρχήσῃ στὸν ἑαυτό του; Ἡ δική του περίπτωσις κατὰ βάθος δὲν ἦταν παρὰ τὸ ἀκρότατο, τὸ πιὸ χτυπητὸ παράδειγμα ἑνὸς κακοῦ πὺ ἄρχισε νὰ γενικεύεται: ἦταν μιὰ κατάστασις, ὅπου κανένας δὲν ἦταν ἱκανὸς νὰ κυριαρχῇ στὸν ἑαυτό του καὶ ὅπου τὰ ἔνστικτα ἔστρεφαν τὸ ἕνα κατὰ τοῦ ἄλλου. Ὡς τὸ ὑπέροχτο παράδειγμα αὐτῆς τῆς κατάστασις, ἐγοήτευσεν ἡ φοβερὴ του ἀσχήμια τὸν ξεχώριζε τόσο καθαρὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους: εἶναι φανερό, πῶς ἐγοήτευσεν ἀκόμα περισσότερο ὡς ἀπάντησις, ὡς λύσις, ὡς πρόδηλη θεραπεία αὐτῆς τῆς ἀρρώστειας.

Ὅταν ἕνας θεωρῇ ἀναγκαῖο, ὅπως ὁ Σωκράτης, νὰ καταστήσῃ τὸ λογικὸ τύραννο, δὲν εἶναι μικρὸς ὁ κίνδυνος καὶ κάτι ἄλλο νὰ θελήσῃ νὰ γίνῃ καὶ κεῖνο τύραννος. Ἀνακάλυψαν λοιπὸν ὡς σωτῆρα τὸ Λογικὸ· οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε οἱ «ἄρρωστοί» του ἦταν ἐλεύθεροι νὰ εἶναι ρασιοναλιστές, ἢ ὄχι, ὅπως τοὺς κάπνιζε· ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦταν DE RIQUEUR, εἶχε γίνῃ τὸ τελευταῖο καταφύγιον. Ὁ φανατισμὸς, μὲ τὸν ὁποῖο ὀλόκληρη ἡ Ἑλληνικὴ σκέψις φέρεται πρὸς τὸ λογικὸ, φανερώνει, πόσο κρίσιμη ἦταν ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων: οἱ ἄνθρωποι κινδύνευαν ἦταν πρὸ διλήμματος: ἢ νὰ χαθοῦν, ἢ νὰ γίνουν γελοῖως λογικοί. Ἡ ἠθικὴ προκατάληψις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ δῶθε εἶναι ἀποτέλεσμα παθολογικῆς κατάστασις, ὅπως καὶ ἡ ἐκτίμησις πὺ εἶχε γιὰ τὴν διαλεκτικὴν. Λογικὸν = Ἀρετὴ = Εὐδαιμονία, σημαίνει ἀπλούστατα: πρέπει νὰ μιμηθοῦμε τὸ Σωκράτη καὶ νὰ ἀντιτάσσουμε συνεχῶς πρὸς τὰ σκοτεινὰ πάθη τὸ φῶς τῆς ἡμέρας — τὸ φῶς τοῦ λογικοῦ. Πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ γίνουμε ἐξυπνοί, ἀκριβεῖς, σαφεῖς· ἂν ὑποχωρήσουμε στὰ ἔνστικτα, στὸ ἀσυνείδητο, θὰ πάρομε τὸν κατήφορο.

Ἐξήγησα, πῶς ἐγοήτευσεν ὁ Σωκράτης: τὸν θεωροῦσαν ὅτι εἶναι γιατρὸς, Σωτῆρ. Εἶν' ἀνάγκη τώρα νὰ ἐκθέσω τὴν πλάνην πὺ εἶχε ἡ πίστις του στὸ «λογικὸν πάσις θυσία»; Εἶναι ἕνα εἶδος αὐταπάτης ἐκ μέρους τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἠθικολόγων νὰ φαντάζονται, ὅτι μποροῦν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὸν ἐκφυλισμὸ κηρύττοντας ἀπλῶς τὸν πόλεμον ἐναντίον του. Δὲν μποροῦν νὰ

ξεφύγουν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο: αὐτὸ πού ἐκλέγουν ὡς μέσον, ὡς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν σωτηρίαν, εἶναι κι αὐτὸ ἀπλῶς ἔκφραση ἐκφυλισμοῦ—μόνο πού ἀλλάζουν κάπως τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐκδηλώνεται: δὲν τὸν ἐξαφανίζουν. Ὁ Σωκράτης ἦταν μιὰ παρὰ νόηση. **ΟΛΗ Η ΗΘΙΚΗ ΓΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ—ΟΠΩΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ—ΗΤΑΝ ΜΙΑ ΠΑΡΑΝΟΗΣΗ.** Τὸ πιὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς τῆς ἡμέρας: τὸ λογικὸ μὲ κάθε θυσία· ἡ ζωὴ ἅμα τὴν κάμη καθαρή, ψυχρή, ὑπολογιστικὴ, συνειδητὴ, χωρὶς ἐνστικτα, ἀντίθετη πρὸς τὰ ἐνστικτα, εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀρρώστεια, ἓνα ἄλλο εἶδος ἀρρώστειας—καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἐπιστροφή στὴν «ἀρετὴ», στὴν «ὑγεία», στὴν «εὐδαιμονία». Τὸ νὰ εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ πολεμᾷς τὰ ἐνστικτα—τοῦτος εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἐκφυλισμοῦ· ὅσο ἡ ζωὴ βαίνει πρὸς τὴν ἀνιοῦσα, ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐνστικτο.

Τὸ κατάλαβε ἄραγε αὐτὸ κι ὁ ἴδιος, αὐτὸς ὁ εὐφυέστερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀυαπατωμένους; Τὸ ὠμολόγησε στὸν ἑαυτό του στὸ τέλος μὲ τὸ σοφὸ του θάρρος πρὸ τοῦ θανάτου; Ὁ Σωκράτης ἤθελε νὰ πεθάνη. Τὸ κώνειον δὲν τοῦ τὸ ἔδωσε ἡ Ἀθήνα, τὸ δικό του χέρι τοῦ τὸ πρόσφερε· αὐτὸς ὠθήσε τὴν Ἀθήνα πρὸς τὸ κύπελλο τοῦ δηλητηρίου. «Ὁ Σωκράτης δὲν εἶναι γιατρός» ἐψιθύρισε μέσα του, «ὁ θάνατος μόνος μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ γιατρός ἐδῶ... ὁ Σωκράτης ὁ ἴδιος ἦταν ἀρρώστος μόνο, πολὺν καιρό».

* * *

Δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀναφέρω ἐδῶ τὴν ψυχολογία «τῆς πίστεως καὶ «τοῦ πιστοῦ», πράγμα πού θὰ εἶναι πρὸς ὄφελος «τοῦ πιστοῦ». Ἄν ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ σήμερα πολλοί, πού ἀγνοοῦν, πόσο «**ΑΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟ**» εἶναι νὰ «πιστεύη» κανένας—ἢ κατὰ πόσο μιὰ τέτοια κατάσταση εἶναι σημεῖο ἐσχατῆς παρακμῆς καὶ συντριβῆς τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Ζῆν—θὰ τὸ μάθουν αὐριο κίολας. Ἡ φωνή μου μπορεῖ νὰ κάμη κι αὐτοὺς ἀκόμα πού εἶναι βαρῦκοι, νὰ τὸ ἀκούσουν.—Ἄν ἴσως τ' αὐτιά μου δὲν μὲ γέλασαν, φαίνεται, ὅτι μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ὑπάρχει κάτι σὰν κριτήριο τῆς ἀληθείας, πού ὀνομάζεται «ἡ ἀπόδειξη τῆς δύναμης»! «Ἡ πίστιη σώζει· ἈΡΑ εἶναι ἀληθής». Ἐδῶ μπορεῖ κανένας νὰ ἀντεῖπῃ, ὅτι ἀκριβῶς ἡ σωτηρία δὲν ἀποδεικνύεται, παρὰ μόνο τὴν ὑπόσχονται: ἡ σωτηρία συνδέεται

μὲ τὸν ὄρο «πίστη» — ΘΑ σωθῆ ὁ ἄνθρωπος, ΔΙΟΤΙ ἔχει πίστη... Ἄλλὰ πῶς ἀποδεικνύεται ΤΟΥΤΟ, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸ πού ὁ ἱερεὺς ὑπόσχεται εἰς τὸν πιστόν, θὰ συμβῆ πραγματικῶς, τὸ ΥΠΕΡΠΕΡΑΝ μὲ ἄλλα λόγια, πού δὲν ἐπιδέχεται ἀπόδειξιν — Ἡ ὑποτιθεμένη «ἀπόδειξιν τῆς δύναμης» εἶναι πάλι κατὰ βάθος μόνο πίστη, στὸ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα πού ὑπόσχεται ἡ πίστη, θὰ ἔλθῃ ἀσφαλῶς. Ἔχομε τὸν τύπο: Πιστεύω, ὅτι ἡ πίστη σώζει ΑΡΑ εἶναι ἀληθής». Με τοῦτο ὁμῶς δὲν προχωροῦμε πάρα πέρα. Αὐτὸ τὸ ΑΡΑ ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας, εἶναι καθαρὸ ABSURDUM. — Μόλα ταῦτα ἄς φανθῶμε κάπως ἐπεικτεῖς καὶ ἄς ὑποθέσωμε, ὅτι ἡ σωτηρία ἀποδεικνύεται μὲ τὴν πίστη, (ὄχι μόνο ἡ σωτηρία πού ἐπιθυμοῦμε καὶ ὄχι ἀπλῶς αὐτὰ πού ὑπόσχονται τὰ κάπως ὑποπτα χεῖλια τοῦ ἱερέα): μπορεῖ ἡ σωτηρία — ἢ κατὰ τὴν τεχνικὴ ὀρολογία, ἡ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ — νὰ εἶναι ποτὲ ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας; Τόσο λίγο εἶναι τοῦτο σωστό, ὥστε, ὅταν ἀπαντώντας στὴν ἐρώτησιν, «τί εἶναι ἀλήθεια», δοκιμάζουμε εὐχάριστα συναισθήματα, αὐτὰ τὰ ἴδια μᾶς παρέχουν τὴν ἀντίφραση σχεδὸν τῆς ἀληθείας, ἢ τουλάχιστον τὴν καθιστοῦν πάρα πολὺ ὑποπτη. Ἡ ἀπόδειξιν διὰ «τῆς εὐδαιμονίας» εἶναι ἀπόδειξιν εὐδαιμονίας — καὶ τίποτε ἄλλο! γιὰτὶ πρὸς Θεοῦ νὰ πάρομε ὡς δεδομένον, ὅτι οἱ ἀληθεῖς κρίσεις προκαλοῦν μεγαλύτερη εὐχαρίστησιν, παρὰ οἱ ψευδεῖς καὶ ὅτι κατὰ τινὰ προκαθορισμένη ἁρμονία, προκαλοῦν κατ' ἀνάγκην εὐχάριστα συναισθήματα; Ὅλες οἱ αὐστηρὲς καὶ βαθιᾶς διάνοιες διδάσκουν τὸ ἀντίθετο. Ὁ κάθε κόκκος ἀληθείας καιακτῆθηκε μόνο ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνα, σχεδὸν τὸ κάθε τι στὴ ζωὴ μας, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι συνδεμένη ἡ καρδιά μας, ἡ ἀγάπη μας καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη μας, χρειάστηκε νὰ θυσιασθῆ γιὰ τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαιὸ μεγαλεῖο ψυχῆς: τὸ νὰ ὑπερστῆς τὴν ἀλήθειαν εἶναι ἡ δυσκολώτερη ὑπηρεσία ἀπ' ὅλες. — Τί θέλει λοιπὸν νὰ εἰπῆ τιμιότητα εἰς τὰ ζητήματα τοῦ πνεύματος; Θέλει νὰ εἰπῆ, ὅτι ἕνας ἄνθρωπος εἶναι αὐστηρὸς πρὸς τὴν ἴδιαν του τὴν καρδιά, ὅτι περιφρονεῖ «τὰ ὄρατα συναισθήματα» καὶ ὅτι κάθε Ναί του ἢ Ὅχι τὸ κάνει ζήτημα συνείδησης! Ἡ Πίστη σώζει: ΑΡΑ ψεύδεται...

* * *

Ἐπειδὴ τοὺς ἔχω παρακολουθήσει προσεκτικὰ τοὺς φιλο-

σόφους κι έχω διαβάσει ἐπὶ πολὺν καιρὸ μεταξὺ τῶν γραμμῶν τους, λέω τώρα μέσα μου, ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συνειδητῆς σκέψης πρέπει νὰ τὸ θεωροῦμε ὡς μία ἀπ' τὶς ἐνστικτώδεις λειτουργίες καὶ ὅτι αὐτὸ συμβαίνει ἀκόμα καὶ στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη· σ' αὐτὸ πρέπει κανένας νὰ μάθῃ ἐκ νέου, ὅπως ἔμαθε ἐκ νέου γιὰ τὴν κληρονομικότητα καὶ γιὰ τὸ «ἔμφυτο».

Ὅσο λίγο λογαριάζεται στὴν ὅλη πορεία τῆς κληρονομικότητας ἢ γέννηση, ἄλλο τόσο ἀντιτίθεται «τὸ συνειδητὸν εἶναι» πρὸς τὸ ἐνστικτώδες εἶναι, ὑπὸ ὁποιαδήποτε ἔννοια· τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ συνειδητοῦ σκέπτεσθαι ἑνὸς φιλοσόφου ἐπηρεάζεται κατὰ μυστηριώδη τρόπο ἀπὸ τὰ ἐνστικτά του, καὶ ὠθεῖται πρὸς ὠρισμένες κατευθύνσεις. Καὶ πίσω ἀπὸ κάθε λογικὴ καὶ πίσω ἀπ' τὴ φαινομενικὴ κυριαρχία τῆς κίνησης ὑπάρχουν ἀξιολογήσεις, ἢ γιὰ νὰ ὁμιλήσω σαφέστερα, φυσιολογικὲς ἀπαιτήσεις, γιὰ νὰ διατηρῆται ἕνας ὠρισμένος τρόπος ζωῆς. Παραδείγμα-τος χάριν, ὅτι τὸ βέβαιον ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπ' τὸ ἀβέβαιο, ὅτι ἡ ψευδαίσθηση ἀξίζει λιγώτερο ἀπ' τὴν «ἀλήθεια»: παρόμοιες ἀξιολογήσεις, παρ' ὅλη τὴ ρυθμιστικὴ τους σπουδαιότητα, ποὺ ἔχουν γιὰ μᾶς, μπορεῖ μόλα ταῦτα νὰ εἶναι ἐπιπόλαιες μόνο ἀξιολογήσεις, ἕνα ἰδιαίτερο εἶδος NIAISERIE, τέτοιες ποὺ εἶναι ἴσως ἀναγκαῖες γιὰ τὴ διατήρηση ὄντων σὰν κι ἐμᾶς. Ἄν ὑποθέσουμε πράγματι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ «μέτρον τῶν πραγμάτων»... Τὸ νὰ εἶναι μιὰ γνώμη ψευδῆς, δὲν σημαίνει, πῶς ἔχουμε ἀντιρρήσεις σ' αὐτή: ἐδῶ εἶναι ἴσως ποὺ ἡ νέα μας γλῶσσα φαίνεται πάρα πολὺ παράξενη. Τὸ ζήτημα εἶναι, κατὰ πόσον μιὰ γνώμη προάγει τὴ ζωὴ, διατηρεῖ τὴ ζωὴ, διατηρεῖ τὸ εἶδος, ἴσως διατρέφει τὸ εἶδος· εἴμαστε διατεθειμένοι ἐξ ὀλοκλήρου νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι οἱ πλέον ψευδεῖς γνώμες, (στὶς ὁποῖες ἀνήκουν οἱ συνθετικὲς κρίσεις ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΟΝ), εἶναι οἱ πλέον ἀπαραίτητες γιὰ μᾶς· ὅτι ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀναγνώριζε λογικὲς φαντασιώσεις, ἂν δὲν σύγκρινε τὴν πραγματικότητα μὲ τὸν ἐντελῶς φανταστικὸ κόσμον τοῦ ἀπολύτου καὶ αἰδίου, ἂν δὲν καλπονόθευε ἀδιάκοπα τὸν κόσμον μὲ τοὺς ἀριθμούς, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ζήσει — ὅτι ἂν ἀρνιόταν τὶς ψευδεῖς γνώμες, θὰ ἦταν σὰν ν' ἀπαρνηθῆ τὴ ζωὴ, θὰ ἦταν ἀρνησὴ τῆς ζωῆς. ΤΟ Ν' ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΗ ΚΑΝΕΝΑΣ ΤΟ ΜΗ ΑΛΗΘΕΣ ΩΣ ΟΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ: αὐτὸ σημαίνει βέβαια ν' ἀμφισβητῆ τὶς παραδεδομένες ἰδέες περὶ ἀξίας κατὰ

ἐπικίνδυνο τρόπο και ἡ φιλοσοφία πού τολμάει νά τὸ κάνη, ἔταξε μὲ τοῦτο και μόνο τὸν ἑαυτὸ της πέραν τοῦ ἀγαθοῦ και τοῦ κακοῦ.

Λέγεται, και εὐλόγως, ὅτι οἱ πεποιθήσεις δὲν ἔχουν πολιτικά δικαιώματα στὴ χώρα τῆς ἐπιστήμης· μόνον ὅταν ἡ πεποίθηση καταδέχεται ἑκουσίως νὰ παρουσιασθῆ ὡς μετριόφρων ὑπόθεση, ὡς προκαταρτικὸ σημεῖο πειραματισμοῦ, ἢ ὡς ρυθμιστικὴ φαντασίωση, τότε μόνον τῆς ἐπιτρέπεται ἡ εἴσοδος εἰς τὸ βασίλειο τῆς γνώσης και μπορεῖ νὰ τῆς ἀναγνωρίζεται μ' αὐτὸ κάποια ἀξία— μὲ τὸν περιορισμὸ ὅμως πάντοτε ὅτι θὰ παραμένῃ ὑπὸ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση, ὑπὸ τὴν ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση τῆς δυσπιστίας μας. Ἄν ὅμως τὸ ἐξετάσουμε ἀκριβέστερα, μήπως τοῦτο ὑπονοῖ, ὅτι μόνον ὅταν παύσῃ ἡ πεποίθηση νὰ εἶναι πεποίθηση, τότε μπορεῖ νὰ τῆς ἐπιτραπῆ ἡ εἴσοδος στὴν ἐπιστήμη; Μήπως ἡ μεθοδικὴ πορεία τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τότε μόνον ἀρχίζει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν διατηρῆ πλέον καμιά πεποίθηση;... Ἴσως νὰ εἶναι αὐτό: μένει ὅμως τὸ ἐρώτημα, μήπως, γιὰ νὰ μπορέσῃ ν' ἀρχίσῃ ἡ μεθοδικὴ πορεία, μήπως δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχῃ ἤδη μιὰ πεποίθηση και πράγματι μιὰ τόσο ἐπιτακτικὴ και ἀπόλυτος, ὥστε νὰ προσφέρῃ ὡς θυσία ὅλες τὶς ἄλλες πεποιθήσεις.

Βλέπουμε, ὅτι και ἡ ἐπιστήμη και κείνη βασίζεται σὲ μιὰ πίστη: δὲν ὑφίσταται καθόλου ἐπιστήμη «χωρὶς ἡγούμενες». Εἰς τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀναγκαῖα, πρέπει ὄχι μόνον νὰ δοθῆ ἐκ τῶν προτέρων καταφατικὴ ἀπάντηση, ἀλλὰ και τήσῃς ἐκτάσεως, ὥστε ἡ ἀρχή, ἡ πίστη, ἡ πεποίθηση νὰ ἐκφράζεται ἔτσι, ὅτι δηλ. «τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀναγκαιότερο ἀπ' τὴν ἀλήθεια και ὅτι ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτή, ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἔχει δευτερεύουσα μόνο ἀξία». Ἡ ἀπόλυτος αὐτὴ θέληση γιὰ τὴν ἀλήθεια, τί εἶναι; Μήπως εἶναι ἡ θέληση νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε στὸν ἑαυτὸ μας ν' ἀπατηθῆ; Μήπως εἶναι ἡ θέληση νὰ μὴν ἀπατοῦμε ἑμεῖς ἄλλους; Διότι ἡ θέληση γιὰ τὴν ἀλήθεια, μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἐρμηνευθῆ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, φτάνει νὰ περιλάβῃ κανένας ὑπὸ τὸ γενικόν, «Δὲν θέλω ν' ἀπατήσω», και τὴν εἰδικὴ περίπτωσιν «Δὲν θέλω ν' ἀπατήσω τὸν ἑαυτὸ μου». Ἀλλὰ γιὰτί νὰ μὴν ἀπατᾶ κανένας; Γιὰτί νὰ μὴν ἐπιτρέπῃ στὸν ἑαυτὸ του ν' ἀπατηθῆ; Ἄς σημειώσουμε, ὅτι οἱ λόγοι γιὰ τὸ πρῶτο ἐνδεχόμενον ἀνήκουν σὲ ἐντελῶς διάφορο κατηγορία ἀπὸ κείνους τοῦ δευτέ-

ρου: δὲν θέλει κανένας ν' ἀπατηθῆ ὁ ἴδιος ὑπὸ τὴν προϋπόθεση, ὅτι αὐτὸ εἶναι βλαβερό, ἐπικίνδυνον, εἶναι ὀλέθριον ν' ἀπατᾶται κανένας—ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἢ ἐπιστήμη θὰ εἶναι διαρκῆς πορεία προσοχῆς, προνοίας καὶ χρησιμότητος· πρὸς τὸ ὅποιο ὅμως θὰ εἶχε κανένας εὐλόγους ἀντιρροήσεις. Τί; Τὸ νὰ μὴ θέλη κανένας ν' ἀπατᾶται εἶναι πράγματι λιγώτερο βλαβερό, λιγώτερο ἐπικίνδυνον, λιγώτερο ὀλέθριον; Τί γνωρίζεις γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῆς ὑπαρξῆς σὲ ὅλκας τῆς τῆς ἐκδηλώσεως, ὥστε νὰ εἶσαι εἰς θέση ν' ἀποφασίσῃς, ἂν τὸ μεγαλύτερον κέρδος εἶναι πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀπόλυτου δυσπιστίας ἢ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀπόλυτου ἐμπιστοσύνης; Ἐάν ὅμως καὶ τὰ δύο εἶναι ἀναγκαῖα, καὶ ἡ πολλὴ ἐμπιστοσύνη **ΚΑΙ** ἡ πολλὴ δυσπιστία, τότε ἀπὸ κοῦ θὰ πάρῃ ἡ ἐπιστήμη τὴν ἀπόλυτη πίστη, τὴν πεποίθησιν, ἐπὶ τῆς ὁλοκλήρου βασίζεται, ὅτι δηλ. ἡ ἀλήθεια εἶναι σπουδαιότερη ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, σπουδαιότερη ἀπὸ καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλη πεποίθησιν; Ἡ πεποίθησιν αὐτὴ δὲν θὰ ἔβγαινε, ἂν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ μὴ ἀλήθεια ἀποδεικνυόταν συνεχῶς, ὅτι καὶ οἱ δύο εἶναι χρήσιμες: ὅπως καὶ συμβαίνει. Ἐτσι ἡ πίστη στὴν ἐπιστήμη—κοῦ σήμερον ἀναμφισβήτητα ὑπάρχει, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς σὲ τέτοιο ὀφελμιστικὸ ὑπολογισμό, ἀλλὰ μᾶλλον ΠΑΡΑ τὸ γεγονός, ὅτι συνεχῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι «ἡ Θεΐση γιὰ τὴν ἀλήθεια», «ἡ ἀλήθεια μὲ κάθε θυσία» εἶναι ἀνώφελη καὶ ἐπικίνδυνη: «Μὲ κάθε θυσία»: ἀλίμονο, αὐτὸ πολὺ καλὸν το καταλαβαίνουμε, ἀφοῦ θυσιάσαμε καὶ κατακρεουργήσαμε τὴ μιὰ πίστη κοντὴ στὴ ἄλλη στὸ βωμὸ τοῦτον!— Ἐπομένως «Ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀλήθεια» ΔΕΝ θέλει νὰ εἰπῇ «δὲν θὰ ἐπιτρέψω σὲν ἑαυτὸ μου ν' ἀπατηθῆ», ἀλλὰ—μέσος δρος δὲν ὑπάρχει—«Δὲ θ' ἀπαιτήσω οὔτε καὶ τὸν ἑαυτὸ μου» **ΚΙ ΕΤΣΙ ΦΤΑΣΑΜΕ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**. Διότι ἡ ρωτῆση μόνος ὁ καθένας μὲ εἰλικρίνεια τὸν ἑαυτὸ του: «Γιατί δὲν θέλεις ν' ἀπατᾶς», πρὸ πάντων ἀφοῦ ἡ ζωὴ, καθὼς φαίνεται—καὶ πράγματι συμβαίνει—ἔχει διαμορφωθῆ μὲ σκοπὸ τὴν πλάνη, τὴν ὑποκρισία, τὴν ἀπάτη, τὴν παραπλάνησιν καὶ τὴν αὐτοπαραπλάνησιν· καὶ ἀφοῦ ἔξ ἄλλου εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ μέγας τύπος τῆς ζωῆς ἐκδηλώνεται πάντοτε στοὺς πρὸ ἀσυνεΐδητους, **ΤΟΥΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΥΣ**. Μιὰ τέτοια πρόθεση μπορεῖ νὰ εἶναι μὲ τὴν ἠπιώτερη ἔκφραση Δονκιχωτισμός, κάπως ἐνθουσιώδης παραφροσύνη· μπορεῖ ὅμως ἐπίσης νὰ εἶναι καὶ κάτι χειρότερον, μιὰ καταστρεπτικὴ ἀρχή, ἐχθρὰ τῆς ζωῆς...

«Ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀλήθεια—αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι κρυμμένη Ἐπιθυμία γιὰ τὸ Θάνατο. —Ἔτσι ἡ ἐρώτηση: Γιατὶ ὑπάρχει ἡ ἐπιστήμη; μᾶς φέρει πίσω σὶὸ ἠθικὸ πρόβλημα: **ΠΟΙΟΣ ΕἶΝΑΙ ΓΕΝΙΚΑ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**, ἀφοῦ ἡ ζωὴ, ἡ φύση, καὶ ἡ ἱστορία, εἶναι «μὴ ἠθικές»; Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ὁ εὐσυνείδητος ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ ἔννοια, ἀφοῦ ὑποτίθεται, ὅτι πιστεύει στὴν ἐπιστήμη, παραδέχεται μ' αὐτὸ ἕναν κόσμον διάφορον ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ζωῆς, τῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἀφοῦ παραδέχεται αὐτὸν «τὸν ἄλλο κόσμον», τί; δὲν πρέπει ἀκριβῶς μ' αὐτὸ ν' ἀρνηθῆται τὸν ἀντίστοιχό του, τοῦτον τὸν κόσμον, τὸν κόσμον μας;... Ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ εἰπῶ, θὰ γίνῃ τώρα ἀντιληπτό, ὅτι δηλοῦν ἡ πίστις μας στὴν ἐπιστήμη στηρίζεται πάντοτε σὲ **ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΠΙΣΤΗ**—κι ὅτι κι ἐμεῖς ἀκόμα οἱ σημερινοὶ πολυμαθεῖς, οἱ ἄθεοι καὶ ἀντιμεταφυσικοί, παίρνουμε ἀκόμα τὴ φωτιά **ΜΑΣ** ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ ποὺ ἀναψε μιὰ πίστις ἡλικίας χιλίων ἐτῶν, ἡ Χριστιανικὴ πίστις ποὺ ἦταν ἐπίσης καὶ τοῦ Πλάτωνα πίστις, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι θεία... Κι ἂν εὐτὴ ἡ ἴδια γίνεταί ὅλο καὶ πιὸ ἀναξιόπιστη; κι ἂν τίποτε δὲν ἀποδεικνύεται θεῖο, ἐκτὸς ἂν εἶναι πλάνη, τὴ φάση καὶ ψεῦδος; Κι ἂν ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος ἀποδεικνύεται, ὅτι εἶναι τὸ πιὸ ἐπίμονο ψεῦδος μας;

* * *

Πάντοτε δοκιμάζω ὅλο καὶ τὸ ἴδιο καὶ πάντα κάνω καὶ νέον ἀγῶνα ἐναντίον του· διότι ἂν καὶ εἶναι ὀλοφάνερο, δὲν θέλω νὰ τὸ πιστέψω: **ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΛΕΙΠΕΙ Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ**· πράγματι πολλὰς φορές σκέπτομαι, ὅτι νὰ ζητᾶ κανένας τέτοιο πρᾶγμα θὰ εἰπῆ, ὅτι εἶναι ὀλομόναχος μέσα στὴ μεγαλοπόλη, σὰν νὰ ἦταν στὴν ἐρημο. Ὅλοι σὲ κοιτάζουν μὲ παράξενο βλέμμα κι ἐξακολουθοῦν νὰ μεταχειρίζονται τὴ δική τους ζυγαριὰ καὶ τοῦτο τ' ὀνομάζουν καλὸ καὶ τ' ἄλλο κακό· καὶ κανένας δὲν κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ, ὅταν τοῦ παρατηρήσης, ὅτι τὰ σταθμὰ δὲν εἶναι σωστά—οὔτε κι ἀγανακτῆ ἐναντίον σου· ἴσως καὶ νὰ γελᾶν μὲ τὴν ἀμφιβολία σου. Θέλω νὰ εἰπῶ, ὅτι **ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ** δὲν τὸ θεωροῦν ταπεινωτικὸ νὰ πιστεύουν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο καὶ νὰ ζοῦν σύμφωνα μ' αὐτό,

χωρίς προηγουμένως νὰ προσέξουν, ποιοὶ εἶναι οἱ ἔσχατοι καὶ ἀσφαλέστατοι λόγοι ὑπὲρ ἢ κατὰ καὶ χωρὶς κατόπιν νὰ σκοτίζονται γιὰ τέτοιους λόγους — οἱ εὐφυέστεροι ἄνθρωποι καὶ οἱ εὐγενέστατες γυναῖκες ἀνήκουν ἀκόμη σ' αὐτούς «τοὺς περισσοτέρους». Ἀλλὰ τί νὰ τὴν κάμω ἐγὼ τὴν καλωσύνη, τὴ μόρφωση, τὴ μεγαλοφυΐα, ἂν αὐτὸς ποὺ ἔχει τὶς ἀρετὲς αὐτές, τρέφει νωθρὰ συναίσθηματὰ στὴν πίστη του καὶ στὴν κρίση του, ἂν δὲν κυριαρχῆ μέσα του ἡ λαχτάρα γιὰ τὴ βεβαιότητα, ὡς ἡ πιὸ ἐνδόμυχη ἐπιθυμία του, ἢ πιὸ βαθειά του ἀνάγκη — ὡς αὐτὸ ποὺ ξεχωρίζει τὸν ἀνώτερο ἀπὸ τὸν κατώτερο ἄνθρωπο! Μερικοὶ εὐσεβεῖς ἄνθρωποι, ἀνακάλυψα, ὅτι μισοῦν τὴ λογικὴ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τοὺς συμπάθησα: ἡ κακὴ τους πνευματικὴ συνείδηση τουλάχιστο ξεσκεπάζεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο! Τὸ νὰ στέκης ὁμως μέσα σ' αὐτὴ τὴ **RERUM CONCORDIA DISCORDS** καὶ ὅλη αὐτὴ τὴν καταπληκτικὴ ἀβεβαιότητα καὶ ἀμφιβολία τῆς ὑπαρξῆς καὶ νὰ μὴν προβάλλης ἐρωτήματα, νὰ μὴ συνταράζεσαι ἀπὸ ἐπιθυμία καὶ ἡδονή, ὅταν προβάλλης ἐρωτήσεις οὔτε καὶ νὰ μὴ μισῆς ἀκόμα αὐτὸν ποὺ προβάλλει ἐρωτήσεις — ἴσως μάλιστα νὰ γελάς εἰς βάρος του, ὅσο παίρνει — αὐτὸ εἶναι ποὺ τὸ θεωρῶ ταπεινὸ κι αὐτὸ τὸ συναίσθημα πρῶτα ἀπ' ὅλα ψάχνω νὰ βρῶ σὲ κάθε ἄνθρωπο! — ἡ μιὰ ἢ ἄλλη ἀνοησία μὲ πείθει ὅλο καὶ περισσότερο, ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος τὸ ἔχει αὐτὸ τὸ συναίσθημα, ὡς ἄνθρωπος. Αὐτὸ εἶναι τὸ δικό μου τὸ ξεχωριστὸ εἶδος ἀδικίας.

* * *

Γιατὶ φοβούμαστε καὶ τρέμουμε ἐνδεχόμενη ἐπάνοδο στὴ βαρβαρότητα; Μήπως γιὰ τὸν οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦταν λιγώτερο εὐτυχισμένοι, ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα; Ὁχι βέβαια! Οἱ βάρβαροι κάθε ἐποχῆς εἶχαν περισσότερὴ εὐτυχία, ἀπ' ὅ,τι ἔχουμε μεῖς: Ἄς μὴ γελιόμαστε σ' αὐτό! ἀλλὰ ἡ ὁρμὴ μας πρὸς γνώση ἔχει πάρα πολὺ ἀναπτυχθῆ, ὥστε νὰ μὴ μᾶς ἀφίνη νὰ ἐκτιμοῦμε τὴν εὐτυχία χωρὶς τὴ γνώση, ἢ τὴν εὐτυχία ἰσχυρῆς καὶ σταθερῆς αὐταπάτης: εἶναι ὀδυνηρὸ γιὰ μᾶς, καὶ νὰ φαντασθοῦμε ἀκόμα μιὰ τέτοια κατάσταση! Τὸ ἀκαταπόνητο κυνηγητό μας ν' ἀνακαλύψουμε, νὰ μαντεύσουμε, μᾶς ἔγινε τόσο ἐλκυστικὸ καὶ ἀπαραίτητο, ὅπως ὁ ἀτυχῆς ἔρωτας ἐνὸς ἐραστῆ, ποὺ αὐτὸς δὲν

θὰ τὸν ἀντάλλασσε μὲ τὴν ἀδιαφορία — ὄχι, ἴσως καὶ μεῖς ἐπίσης εἴμαστε ἀτυχεῖς ἐραστές! Ἡ γνώση ἔχει ἀναπτυχθῆ μέσα μας κι ἔγινε πάθος, πού δὲ διστάζει μπρὸς σ' ὁποιαδήποτε θυσία καὶ κατὰ βάθος τίποτε ἄλλο δὲ φοβᾶται, παρὰ μήπως σβήση ἢ ἴδια. Πιστεύουμε εἰλικρινῶς, ὅτι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα, γονατισμένη ἀπὸ τὸ βάρος αὐτοῦ τοῦ πάθους, εἶναι μοιραῖο νὰ νοιώθῃ τὸν ἑαυτό της ὅτι στέκει πρὸ ψηλὰ καὶ πρὸ εὐχαριστημένη ἀπὸ πρῶτα, πού δὲν εἶχε ἀκόμα κατανικήσει τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴ χυδαία ἀπόλαυση, πού συνοδεύει τὴ βαρβαρότητα.

Ἴσως τὸ ἀθρώπινο γένος νὰ χαθῆ στὸ τέλος ἀπὸ τὸ πάθος αὐτὸ γιὰ τὴ γνώση! μὰ κι αὐτὸ ἀκόμα δὲν μᾶς τρομάζει. Ὁπισθοχώρησε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ παρόμοια σκέψη; Δὲν εἶναι ὁ ἔρωτας κι ὁ θάνατος ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή; Ναί, ἀηδιάζουμε τὴν βαρβαρότητα, — προτιμοῦμε ὅλοι μας νὰ χαθῆ μᾶλλον ἡ ἀνθρωπότητα, παρὰ ν' ἀρχίσῃ νὰ ὀπισθοδρομῇ ἡ γνώση. Καὶ στὸ τέλος τέλος ἂν ἡ ἀνθρωπότητα δὲν χαθῆ ἀπὸ κάποιο πάθος, θὰ χαθῆ ἀπὸ κάποια ἀδυναμία: ποιὸ θὰ προτιμήσουμε; Αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο ζήτημα. Ἐπιθυμοῦμε τὸ τέλος της νὰ εἶναι μέσα στὴ φωτιὰ καὶ στὸ φῶς ἢ μέσα στὴν ἄμμο;

* * *

Φτάνει! φτάνει! ἄς ἀφήσουμε τὰ περίεργα καὶ περίπλοκα αὐτὰ πράγματα τοῦ νεωτέρου πνεύματος, πού προκαλοῦν τόσο τὸ γέλιο, ὅσο καὶ τὴν ἀηδία. Τὸ πρόβλημά μας μπορεῖ βέβαια νὰ «μὴν ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτά, τὸ πρόβλημα τῆς ἐννοίας τοῦ ἀσκητικοῦ ἰδανικοῦ—τί ἔχει νὰ κάμῃ αὐτὸ μὲ τὸ χτες ἢ μὲ τὸ σήμερα; Αὐτὰ θὰ τὰ ἐξετάσω λεπτομερέστερα καὶ ἀκριβέστερα ἄλλοῦ. Ὁ μόνος λόγος πού τὸ θίγω, ἐδῶ, εἶναι ὁ ἑξῆς: τὸ ἀσκητικὸ ἰδανικὸ ἔχει κατὰ καιροῦς, ἀκόμα καὶ στὸν κύκλο τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, ἓνα καὶ μόνον εἶδος πραγματικῶν ἐπικίνδυνων ἐχθρῶν: κι αὐτοὶ εἶναι οἱ κωμικοὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ—διότι αὐτοὶ διεγείρουν τὴ δυσπιστία. Παντοῦ ἄλλως τε, ὅπου ἡ διάνοια ἐργάζεται σοβαρὰ, ἐντατικά, χωρὶς νὰ νοθεύῃ, ἀφίνει ἐντελῶς κατὰ μέρος τὸ ἰδανικόν, (ἢ λαϊκὴ ἔκφραση αὐτῆς τῆς ἀποχῆς εἶναι «Ἀθεϊσμὸς»),—ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως αὐτῆ, τὸ λείψανον αὐτοῦ ἰδανικοῦ, εἶναι, ἂν θέλετε νὰ μὲ πιστέψετε, τὸ ἴδιο τὸ ἰδανικὸ ὑπὸ τὴν

αυστηρότερη και εϋφυέστερη διατύπωσή του, έσωτερικό πέρα ως πέρα, ελεύθερο από κάθε προσθήκη, και έπομένως όχι τόσο το λείψανό του, όσο ο ΠΥΡΗΝΑΣ του. 'Ο απόλυτος εϊλικρινής άθεισμός, (και αυτού μόνον τόν άέρα αναπνέουμε έμεις οί πνευματικώτεροι άνθρωποι του αϊώνα τούτου), δέν είναι τόσο αντίθετος πρὸς εκείνο τὸ ιδανικό, όσο φαίνεται ότι είναι· είναι μάλλον μιὰ άπ' τις τελικές φάσεις τῆς εξέλιξής του, ένας άπ' τους συλλογισμούς του και τῆ λογική τους συνέπεια—είναι ἡ φρικαλέα καταστροφή δύο χιλιάδων ετών διαπαιδαγώγησης για τὴν αλήθεια, ἡ ὁποία στὸ τέλος δέν επιτρέπει στὸν έαυτό της **ΤΟ ΨΕΥΔΟΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ.** ('Η εξέλικτική πορεία ὑπῆρξε στις 'Ινδίες—έντελῶς ανεξάρτητη και γι' αυτό έχει και κάποια αποδεικτική αξία—έπειδὴ τὸ ἴδιο ιδανικό ὠθοῦσε πρὸς τὸ ἴδιο συμπέρασμα και τὸ αποφασιστικό σημείο παρουσιάστηκε πεντακόσια χρόνια πρὸ Χριστοῦ, ἡ ακριβέστερα, στὴν εποχὴ τοῦ Βούδδα—άρχισε με τῆ φιλοσοφία τοῦ **Sankhyam** κι ὕστερα ἐξελαϊκεύθη με τὸ Βούδδα και ἔγινε ὄρησκεία).

Τί είναι κείνο πὸ ἐνίκησε πράγματι τὸ Χριστιανικό Θεό, για νὰ θέσω τὸ ζήτημα με ὅλη του τὴν ακρίβεια; 'Η απάντηση δίνεται στὸ ἔργο μου **Χαρούμενη Σοφία.** Ἄφορισμός 352: «ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἢ ἴδια, ἢ ἰδέα τῆς αλήθειας, ὑπὸ τὴν αὐστηρότερή της σημασία, ἡ Χριστιανικὴ συνείδηση, ὅπως τὴν φιλοκοσκινίζει ὁ ἔξομολόγος, μεταφράσθηκε και μετουσιώθηκε κι ἔγινε ἐπιστημονικὴ συνείδηση, ἔγινε ἀπαραίτητη πνευματικὴ καθαριότητα. Τὸ νὰ θεωρῆς τὴ Φύση σὰν νὰ ἦταν αὐτὴ ἀπόδειξη τῆς ἀγαθότητας, και τῆς προστασίας τοῦ Θεοῦ· τὸ νὰ ἐρμηνεύεις τὴν ἱστορία ἐν ὀνόματι τοῦ θείου λογικοῦ ὡς σταθερὴ ἀπόδειξη ἠθικῆς τάξης τοῦ κόσμου και ἠθικῆς τελεολογίας· τὸ νὰ ἐξηγῆς τὰ δικὰ μας προσωπικὰ συμβάντα, ὅπως τὰ ἐξηγοῦσαν ἐπὶ τόσους αἰῶνες οἱ εὔσεβεῖς ἄνθρωποι, σὰν νὰ εἶχαν ἐφευρεθῆ και σταλθῆ ἀπὸ ἀγάπη διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν κάθε συνδυασμός, κάθε νεῦμα, κάθε ἄπλο πρᾶγμα· ὅλα αὐτὰ σήμερα ἔλειψαν, ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἐναντίον τους τὴν συνείδηση και θεωροῦνται ἀπὸ κάθε εὐαίσθητη συνείδηση ὡς κακόφημα, ὡς ἀτιμωτικά, ὡς ψεύδη, ὡς φεμινισμός, ὡς ἀδυναμία, ὡς ἀνανδρία,—με τὴν αὐστηρότητα αὐτὴ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, εἴμαστε ἀληθινὰ **ΚΑΛΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ** και κληρονόμοι τῆς μα-

κρότατης καὶ γενναιοτάτης αὐτοκυριαρχίας τῆς Εὐρώπης».. Ὅλα τὰ μεγάλα φθείρονται ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἐξ αἰτίας ἀπὸ κάποια ἐνέργεια αὐτοδιάλυσης: εἶσι τὸ θέλει ὁ νόμος τῆς ζωῆς, ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας «αὐτοκυριαρχίας» ἀκόμα καὶ στὴν οὐσία τῆς ζωῆς—πάντοτε ὁ νομοθέτης ὑπόκειται στὸν κίνδυνο νὰ τοῦ φωνάξουν ἐπὶ τέλους: «PATERE LEGI QUAM IPSE TOL'ISTI» κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καταστράφηκε ὡς δόγμα ὁ Χριστιανισμὸς ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν ἠθική· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ χαθῆ πάλι σήμερα ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἠθική—στέκουμε στὸ κατώφλι αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Ἀφοῦ ἡ Χριστιανικὴ φιλαλήθεια ἔβγαλε ἀλεπάλληλα συμπεράσματα, βγαίνει στὸ τέλος τὸ ἰσχυρότερό της συμπέρασμα, τὸ συμπέρασμα ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ της· τοῦτο ὁμως συμβαίνει, ὅταν προβάλλῃ τὴν ἐρώτηση: «**Ἡ ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ ΤΙ ΕΝΝΟΕΙ**»; Καὶ μὲ τοῦτο θίγω πάλι τὸ πρόβλημά μου, τὸ πρόβλημά μας, ἄγνωστοί μου φίλοι, (διότι ὡς τώρα δὲ γνώρισα φίλους): τί ἐννοία ἔχει τὸ ὄλον μας εἶναι, ἐὰν δὲν σημαίνῃ, ὅτι μέσα μας ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ γιὰ τὴν ἀλήθεια ἔλαβε συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της **ΩΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ**; Μὲ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀλήθεια ἐπέτυχε νὰ αὐτοσυνειδητοποιηθῆ, ἡ ἠθική ἀπὸ τώρα καὶ πέρα—περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία—χάθηκε: αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο δράμα μ' ἑκατὸ πράξεις ποὺ **ΕΠΙΦΥΛΑΣΣΕΤΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΜΕΛΛΟΝΤΕΣ ΔΥΟ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, ΤΟ ΠΙΟ ΦΡΙΚΑΛΕΟ, ΤΟ ΠΙΟ ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΕΣ ΚΑΙ ΙΣΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΟ ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟ ΔΡΑΜΑ ΑΠΟ ΟΛΑ.**

Μάνν: Ὁ Νίτσε